

BÖLÜM
CHAPTER
~VIII~

TÜRKİYE'DE TAŞ BASMACILIĞI

≈

LITHOGRAPHY IN TURKEY

GREGOIRE ZELICH

ÇEVİREN
TRANSLATED BY
ORHAN YÜKSEL

Taş basmacılığının, 1858'de Türkiye'ye götürülmesinin, 6 Aralık 1871'de İstanbul'da ölen Fransız yazarı ve taş basmacısı Emile Mandouce'a atfedilmesi hatalıdır.

Bu sanatı Osmanlı İmparatorluğu'na ilk defa götüren İstanbul'un emektar taş basmacılarından Henri Cayol matbaasının eski müdürü Antoine Zellich'tir. Zaten kendisi de bu hatayı görerek, ölümünden birkaç yıl önce, 1879'da, Paris'te çıkan, taş basmacılığı ve tipografinin en başta gelen organlarından biri olan «l'Imprimerie» gazetesinde düzeltmiştir.

Türkiye'nin başkentinde, taş basmacılığı sanatını en mükemmel şekilde yerleştiren Henri Cayol'un hayatına bir göz atalım:

Henri Cayol, 1805'te Aubagne'da (Marsilya çevresinde, Bouches-du-Rhones) doğdu. Ebeveyni ona en mükemmel eğitimi verecek imkânlardan mahrum değildi. Üstelik çok da zeki olan Henri, genç yaşta hukuk tahsilini tamamladı. Barodaki hayatının başarılı olmasına rağmen, Doğu dillerine ve arkeolojiye olan sevgisi onu, bir Doğu seyahatine karar vermeye zorladı.

Ayrıca resme ve el yazmasına olan düşkünlüğü ve özel kabiliyeti sayesinde, o sırada yeni bir sanat olan ve Fransa'da pek yaygın bulunan taş basmacılığını öğrenmeye sevk etti.

Henri Cayol'un kendisi gibi taş basmacılığını bilen Jacques Caillol adlı bir kuzeni vardı. Jacques Caillol, Romanya'nın Berlad şehrine konsolos olarak tayin edilince, iki kuzen Marsilya limanından hareket ederek 1831'de İstanbul'a geldiler.

Henri Cayol kısa bir süre içinde bu başkentte ne yapması gerektiğini kestirdi. Üstelik Türkiye'nin en mükemmel bir zamanında İstanbul'a gelmişti. Çünkü ülke yaklaşık 23 yıldan beri aydın olduğu kadar akıllı bir hükümdarın, II. Sultan Mahmud'un idaresindeydi. Çoktan beri yapılması gereken ıslahat yapılmış, ülke bir refah devresine girmişti.

Cayol, Türkiye'den ayrılmamaya karar verdi ve Türkçe öğrenmeye başladı; tuttuğu hoca fazla bir güçlükle karşılaşmadı diyebiliriz. Cayol'un dersleri süratle ilerledi ve kısa bir süre içinde Türkçe'yi okuyup yazacak kadar öğrendi.

Böylece memleketin ileri gelenleriyle temas etmek ve taş basmacılığı sanatını İstanbul'a getirmek niyetinden bahsetme imkânını buldu. Teklifi çok iyi karşılandı. Çünkü bahsettiği şey son derece büyük bir kolaylıkla, bir yazının

It is incorrect to attribute the introduction of lithography in Turkey in 1858 to Emile Mandouce, a lithographer and French author who died in Istanbul on 6 December 1871. The person who pioneered lithography in the Ottoman Empire was Antoine Zellich, the former manager of the printery of Henri Cayol, a long-serving lithographer in Istanbul. In 1879, shortly before his death, he corrected this point in l'Imprimerie, a newspaper published in Paris, which was a leading organ of lithography and typography.

Let's review the life of Henri Cayol, who established the art of lithography so admirably in the Turkish capital.

Henri Cayol was born in Aubagne (Bouces-du-Rhones, in the vicinity of Marseilles) in 1805. His parents did not lack means and provided him with the best education. Henri was intelligent, and he completed his study of the law at a young age. Though he had a successful legal career, he decided to travel to the East because of his love for Eastern languages and archaeology.

He was especially interested in pictures and handwriting, and his unique talents encouraged him to learn lithography, which was a new art common in France. His cousin, Jacques Caillol, also knew lithography.

When Caillol was appointed as consul at Berlad in Romania, the two cousins traveled to Istanbul from Marseilles in 1831. Shortly after his arrival in the capital, Henri Cayol decided on a plan. He had come to Istanbul during a progressive era. Sultan Mahmud II, an enlightened ruler, had been on the throne for the past twenty-three years. Long-needed reforms had been achieved, and the Ottoman Empire had entered a period of prosperity.

Cayol decided to remain in Turkey and began studying Turkish. His tutor had little difficulty teaching him, and he progressed rapidly, learning to read and write the language in a short time. Thus, he was able to meet with dignitaries and explain his plan of bringing the art of lithography to Istanbul. His proposal was received enthusiastically because this art would enable writing to be reproduced easily. The work of great masters of Turkish calligraphy could be duplicated without difficulty. There would be no need to employ typography, and the result would neither be costly nor unattractive.

Turkish writing could be unappealing when repro-

duced typographically. Although there had been recent improvements in the casting of Turkish type, and many kinds of lettering styles existed, it still was not possible to achieve the perfection and elegance of real calligraphy with this technique. (Is it possible to reflect the fineness of calligraphy typographically? The script can only be represented well when written with a reed pen and properly connected and spaced.)

The Ottoman government recognized the advantages of the new (printing) technique and authorized Henri Cayol to set up a lithography shop to fulfill the needs of the Ministry of War. Without delay, he ordered stone for lithography, printing materials, and other items from Europe. A few months later, the workshop was established under his management in the Ministry of War building, and fifty students started learning this art. The first published work was a pamphlet about European tactics. Subsequently, Sultan Mahmud II ordered that Henri Cayol be given a house, a salary of 500 kuruş, and compensation for provisions.

Printing at the Ministry of War increased, and Henri Cayol devoted all his time to this task. At the same time, he improved his knowledge of the Ottoman language. He did not set foot in Beyoğlu for two years after opening his lithography shop, even though this district, where at least half the residents were European, was only a quarter of an hour away from the administrative center. This indicates how much time Cayol spent in his job and in perfecting his Turkish.

Cayol worked for the imperial government for five years and trained many students who were sent to various provinces. Sultan Mahmud II was very just. He recognized Henri Cayol's hard work and gave him the exclusive right to print handwritten Turkish texts. Unfortunately, this precious document burned in a fire in 1852.

In 1836, Henri Cayol left the lithography shop at the Ministry of War and settled in Beyoğlu. He was well-known and much admired by prominent men in the empire. He had an excellent reputation, and his customers respected him. Within a few years, Cayol expanded his lithography establishment, developed a capacity to print in Turkish, French, and Greek letters, and turned out many great literary works.

Eventually, the administration of the printery was con-

çoğaltılmasına imkân veriyordu. Türk hat sanatında söz sahibi olan büyük ustalar vardı. Bunların yazıları kolayca çoğaltılabilecek, ayrıca, hem pahalıya mal olan, hem de çirkin olan tipografi usulüyle çoğaltmaya ihtiyaç kalmayacaktı.

Zaten Türk yazısı, tipo hurufatıyla ancak kötü bir şekilde tespit edilebiliyordu. Son yıllarda, Türk hurufat dökümcülüğünde çok büyük gelişmeler olmasına, bütün Türk matbaalarında çok çeşitli hurufat bulunmasına, biçim ve zarafet bakımından çok büyük bir mükemmelliğe ulaşılmış olmasına rağmen yine de bu teknikle, yazının hakkı verilememektedir. Hat sanatının inceliğini tipografik olarak aksettirmeye imkân var mı? Harflerin birbirine bağlanması, birbirinin içine girmesi, aralarındaki boşluklar ancak kamyaz kalemle yazıldığı takdirde hakkıyla ifade edilebilmektedir.

Bu yeni tekniğin büyük faydası görüleceğini dikkate alan imparatorluk hükümeti, harbiye nezaretinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir taş basması atölyesi kurmak için Henri Cayol'a yetki verdi.

Vakit geçirmeden litografi taşı, baskı malzemesi ve diğer malzemeler Avrupa'ya ısmarlandı. Birkaç ay sonra seraskerlik binasında, Henri Cayol'un idaresinde bir taş basması atölyesi kurulmuş, elli öğrenciye sanatın öğretilmesine başlanmıştı.

Bu müessesede basılan ilk eser Avrupa Taktiği hakkında bir risaledir.

Bu baskıdan sonra Sultan Mahmud bir irade-i şahane ile Henri Cayol'a bir ev, 500 kuruş aylık bağlamış, ayrıca iâşe bedeli verilmesini emretmiştir.

Seraskerlik dairesindeki baskı işleri günden güne çoğalmaya başlamış, Henri Cayol da bütün zamanlarını bu işe ayırmıştır. Bu arada Osmanlıca bilgisini de iletmekten geri kalmayan Henri Cayol, taş basması atölyesinin açılmasından sonra iki yıl müddetle Beyoğlu'na ayak basmamıştır. Hâlbuki yarı yarıya Avrupalılar'ın oturduğu bu mahalle hükümet merkezinden topu topu bir çeyrek saat mesafededir. Bu durum Henri Cayol'un kendisini işine ve Türkçe'sini iletmeye ne derece verdiğini açıkça gösterir. Böylece imparatorluk hükümeti emrinde beş yıl çalışan Cayol, birçok da talebe yetiştirmiş, bunlar da çeşitli eyaletlere yollanmıştır.

Sultan Mahmud son derece dürüst bir insandı. Henri Cayol'un üstün çalışkanlığını dikkate alarak bir fermanla

Türk el yazmalarını basma imtiyazını münhasıran Henri Cayol'a verdi; ne yazık ki bu çok değerli vesika 1852'de çıkan bir yangında kül oldu.

Seraskerliğin taş basması atölyesinden ayrılan Henri Cayol, 1836'da kendi hesabına Beyoğlu'na yerleşti. İmparatorluğun bütün ileri gelenleri tarafından tanınıyor ve seviyordu. Yeteri kadar şöhret sahibi olmuştu. Müşterileri de onu seviyor ve sayıyordu. Cayol, zamanla matbaasını genişletti, birkaç yıl sonra Türkçe, Fransızca, Rumca hurufatla baskı yapabilecek kadar geliştirdi ve birçok edebî eseri tabetti.

Bu matbaanın idaresi daha sonra Dalmaçya'dan İstanbul'a gelen Antoine Zellich'e bırakıldı. Zellich 1840'da Brelle şehriden İstanbul'a gelmişti. 1842'de, bir anlaşmayla Malta'ya gidinceye kadar bu işi idare etti.

Zellich daha sonra İstanbul'a tekrar gelmiş ve faydalı faaliyetlerine devam etmiştir.

Cayol basımevinin sürekli gelişmesi 1852'ye kadar sürdü; bu tarihte çıkan bir yangın, yılların emeğini bir anda kül etti. Felâket, hurufatın döküldüğü atölyede çalışan bir işçinin, personelin dışarda, yemekte olduğu bir öğle saatinde fırına bakmayı ihmal edişi sonucu vuku bulmuştu. Aynı gün İstanbul'a inmiş olan Cayol, atölyeye döndüğü zaman durumu görünce ne hâle geldi, tasavvur edilebilir. En acı darbe, on altı yıl önce şanlı Sultan II. Mahmud'un verdiği imtiyaz beratının da yanmasıydı.

Bununla beraber, Henri Cayol kendini ümitsizliğe kaptırmayıp hemen işe koyuldu. Antoine Zellich'in de yardımıyla, Beyoğlu'nda, Fransız elçilik binasının alt köşesinde bir taş basması matbaası daha kurdu.

Ancak malzeme azlığı sonucu, yeni basımevi gelişemedi. 1 Kasım 1855'de Henri Cayol, Paris'e gitti, Sergi'yi gezdi, baskı makinesi, hurufat vs. ayrıca afiş için çeşit çeşit yazılar satın alarak İstanbul'a gönderdi; ancak, bunlar için yeterli parası bulunmadığından sahip olduğu zengin sikke koleksiyonunu satmak zorunda kalmıştı.

Cayol Basımevi böylece oldukça mükemmel bir litografik ve tipografik malzemeye sahip olduktan sonra, eski önemli durumuna yeniden ulaşmakta gecikmedi.

İstanbul'da büyük kıyım yapan 1865 kolera salgını sırasında, 60 yaşında olduğu halde 18 Ağustos'ta öldü.

Cayol aynı zamanda kalburüstü bir oryantalist ve bilgin

signed to Antoine Zellich, who was from Dalmatia. Zellich had arrived in Istanbul from Brelle in 1840. He worked in the capital until 1842, when he went to Malta under contract. After returning to Istanbul, Zellich resumed his occupation.

Cayol's printing house continued to develop until 1852, when a fire turned years of effort into ashes. This disaster occurred when a worker in the letter-casting shop failed to keep an eye on the furnace during the lunch break. One can imagine how Cayol—who had just returned to Istanbul that day—felt when he saw his printery in ruins. Perhaps the most tragic blow was the loss of Sultan Mahmud II's charter, which he had received sixteen years earlier.

Henri Cayol did not despair, but commenced working immediately. With Antoine Zellich's help, he set up another lithographic printing press in Beyoğlu near the French consulate, but a shortage of material hindered the growth of the new establishment. In November 1855, Cayol went to Paris to attend the (Exposition Universelle) exhibition. He bought machinery, type, lettering for posters, and other equipment and sent it to Istanbul. Because he lacked sufficient funds to cover the cost, he had to sell his coin collection. With the addition of this advanced lithographic and typographic equipment, his printery reached its former status. Henri Cayol died at the age of sixty on 18 August 1865, during a cholera epidemic which claimed many lives in Istanbul.

Cayol was also a distinguished orientalist scholar and archeologist. He owned 3000 books in French and other languages, numerous handwritten manuscripts, and a rich coin collection. His possessions were auctioned off after his death, but his printery continued to operate under his name. In 1869, Antoine Zellich left the Cayol establishment, and opened his own lithographic house. Later, he added a typesetting shop. Modest at first, this establishment grew quickly. At the same time, the country's trade and industry began to stagnate, which continued until the reign of Sultan Abdülhamid II. Subsequently, with increased importance given to education, graphic arts developed rapidly. Printing houses were established in Turkey's main provinces, and newspapers in all languages spoken throughout the empire, even Slavic, were published at these presses, as well as in Istanbul.

Antoine Zellich died in 1890, leaving the administration of the printing house to his sons. His eldest son, Gregoire, had the honor to receive the eminent title of "Printer of the Vatican" from Pope Leo XIII in 1888.

bir arkeologdu. Kütüphanesinde Fransızca ve diğer dillerden üç bin kitap ve özellikle, sayısız Şark elyazmaları, ayrıca zengin bir sikke koleksiyonu vardı. Bunlar, ölümünden sonra mezatta satıldı.

Henri Cayol'dan sonra basımevi ailesi adına devam etti. 1869'da Antoine Zellich oradan ayrıldı ve kendi başına bir taş basması atölyesi kurdu. Bir süre sonra buna, bir hurufat basımevi de ekledi. Başlangıçta mütevazı olan atölye, çok çabuk gelişti. Fakat ülkenin ticaret ve sanayi işlerinde görülen durgunluk, günden güne artıyordu. Bu II. Abdülhamid devrine kadar sürdü. Eğitim meselelerine yeniden büyük önem verilmesi üzerine grafik sanatlar yeniden hızla gelişmeye başladı. Türkiye'nin belli başlı eyaletlerinde basımevleri kuruldu. Buralarda, İstanbul'da ve büyük vilâyetlerde, ülkede konuşulan bütün dillerde, hatta Slavca'da bile gazeteler yayınlanmaya başladı.

1890'da ölen Antoine Zellich, basımevini oğullarına ve büyük oğlu Gregoire'ın idaresine bırakmadan önce 1888'de Papa XIII. Leon'un kendisine en yüce unvanı, Vatikan'ın Matbaacısı unvanını verdiğini görme mutluluğuna da erişmiştir.